

KÜRESEL EKONOMİDE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Oğuz KAYMAKÇI

Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü

ÖZ

Küreselleşme kavramının farklı aktörleri olmakla birlikte özellikle ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri açısından Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) ilk sıralarda gelmektedir. Farklı ülkelere farklı alanlarda yatırım yapan bu şirketler hem makro ekonomik hem de sektörel canlılık kaynağı olabilmektedirler. Teknoloji, istihdam, Know-how, yönetim, yenilik ve dış pazarlara erişim gibi katkıları da olması küresel düzlemde her gelişmişlik düzeyindeki ülkenin bu şirketlere olan talebini canlı tutmaktadır. Türkiye de bu ülkeler gibi bir çaba içinde olup, yabancı yatırımları cezp etme konusunda yoğun çaba sağlayan ülkeler arasında gelmektedir.

Çalışmada küresel bir ekonomi ve yönetim anlayışına sahip Çok Uluslu Şirketlerin dünya ekonomisindeki tarihi ve ekonomik rolüne değinildikten sonra, ÇUŞ'ların Türkiye ekonomisindeki yeri, katkıları ve her iki tarafın birbirleri için sağladıkları potansiyel değer inceleme konusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çok uluslu şirketler, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, küresel ekonomi, Türkiye ekonomisi*

MULTINATIONAL COMPANIES IN GLOBAL ECONOMICS AND REFLECTIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Although the concept of globalization has different actors, Multinational Companies (MNCs) is in the first place of especially in terms of economic and socio-cultural impacts. Those companies that invest in different areas in different countries can be a source of both vitality of sectorial and macroeconomic. Also they have contributions as technology, employment, Know-how, management, innovation and access to foreign markets and they keep at the each level of development countries' demand on these companies in a global stage. Turkey has an effort likes these countries to attract foreign investment among the countries.

In this study, after touching on the subjects of Multinational Companies with a global understanding of economics and management whose historical and economical role in the world economy, it is researched that contributions of MNCs and their potential value which provide to each other in Turkey's economy.

Keywords: *Multinational companies, foreign direct investment, global economy, Turkish economy*

I. Giriş

Ekonomi yerel ve bölgesel olmaktan çıkıp küresel bir nitelik kazanmasında, çağın olayları ve bilimsel gelişmelerin önemli katkıları vardır. Günümüzde küresel etkiye açık olmayan bir piyasa örneği bulmak neredeyse imkânsızdır. Ekonominin küreselleşmesi ile dış ticaret algısının şekillenmesi arasında doğrusal bir bağlantı ise açıkça görülmektedir. Bu gelişmeler neticesinde, özellikle AB oluşum süreci ve sonrasında, çok uluslu şirketlerin sayısında önemli artışlar görülmüştür.

Küreselleşme, gelişen teknoloji ve ihtiyaçların etkisiyle hem makro hem de mikro ölçekte ivmelenen bir seyir göstermektedir. Bu yönüyle “küreselleşme”; siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda kendini göstermekte, toplumları ve ekonomik faaliyetlerini şekillendirmektedir. Küreselleşme birçok tanımla birlikte yaygın olarak, ülkelerarası sınırların kalkmasıyla ticari ilişkilerin; kültürel, siyasi ve sosyal etkileriyle birlikte gerçekleşmesi anlamındadır. Osland’a göre birçok tanımla olsa da vardığı genel kanıya dayanarak; küreselleşme, ülkelerin ekonomik dayanışmasını ve güçlü bir iletişim kurmalarını sağlayan bir süreçtir ve bu sürecin ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve çevresel sonuçlarını da içermektedir (Osland, 2003; 139). Milanovic’e göre ise küreselleşme, ülkeler arasındaki farklılıkları azaltan, demokrasiyi evrensel norm haline getirerek kurumları ve yönetim tarzlarını birbirine yaklaştıran ve farklı kültürel yapıdaki toplumların daha sık ilişki kurmasını sağlayarak kültürel zenginliği arttıran iyi nitelikli bir güçtür (Milanovic, 2003; 3). Şüphesiz bu olumlu yaklaşımın yanında “küreselleşme” olgusunu “neo-kapitalizm” olarak ifade eden ve bu kavramın yeni bir sömürü düzeninin manifestosu olarak gören çok sayıda yazar da mevcuttur. Kavrama bu çerçeveden bakıldığında Küreselleşme olgusunun batı ideolojisiyle bütünleşik bir özellik gösterdiğini tespit etmek mümkündür.

1870 ve 1914 yılları arasında altın standardı uygulamaları ile başlayan ve ulaşım/iletişim ağlarının artması/gelişmesi ile devam eden süreç uluslararası ekonomik ilişkileri geliştirip güçlendirmiştir. Dünya çapında artan ticaret, küreselleşmeye hız katarken; patlak veren I. Dünya Savaşı, ardından Büyük Depresyon’un baş göstermesi ve II. Dünya Savaşı küreselleşme sürecini yavaşlatmıştır.

Küreselleşme özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmıştır. Bu süreçte etkinliklerini arttıran Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gibi organizasyonların gelişmesiyle kaynak transferlerinin kolaylaşması ülkelerarası teması arttırmıştır. 1980’li yıllarla birlikte başlayan finansal serbestleşme uygulamaları ve onun bir parçası olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi küresel ekonomiye büyük bir ivme kazandırmıştır.

1980’lerin başından itibaren dünyada liberal ekonomik politikaların yükselişe geçmesi, piyasa ekonomisinin gelişmesi ve giderek uluslararası üretimin artması, yabancı sermaye türü olan doğrudan yabancı sermaye (DYS)

yatırımlarının bir artış eğilimine girmesini sağlamıştır. Son dönemde dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşme olgusu, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu sermayeyi doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla karşılamalarına yardımcı olmuştur (Ekinci, 2011; 72).

Küresel ekonomide birçok firma, farklı ülkelere yatırım tercihleriyle (ölçek ekonomileri, gümrük engellerini aşma, müşteri portföyü çeşitliliği gibi nedenlerle) “Çok Uluslu Şirketler -ÇUŞ-” kavramını ortaya çıkarmıştır. ÇUŞ’lar, küresel ekonomiye uyum sağlayabilmek adına stratejilerinde birçok değişiklik/yenilik yapmakta ve giriş yaptıkları ülkeleri de yenilikleriyle/mevcudiyetleriyle etkilemektedirler. Çalışmada, Çok Uluslu Şirketlerin Dünya ekonomisindeki etkisel boyutlarına değinildikten sonra Türkiye’deki varlıkları ve Türk ekonomisine katkıları verilere dayalı olarak ampirik boyutta yorumlanacaktır. Ayrıca “küreselleşme”nin dışa açılma mı yoksa dışarıdakinin içeriye eklenmesi mi sorunsalına mütevazı bir katkıda bulunma da çalışmanın bir diğer boyutudur.

II. Çok Uluslu Şirket Kavramı ve Dünyada Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyetleri

Çok Uluslu Şirketler mevcudiyetlerinden bu yana dünya ve ekonomisinin üzerinde önemli etkilere sahip olmuşlardır. Bundan ötürü hem küresel hem de bilimsel bir atmosferde yoğun bir tartışmanın odağını teşkil etmişlerdir. Gelişimleri içinde bu şirketler birçok isimlerle tasnif edilmişlerdir (Deniz aşırı, Ulus aşırı, Küresel, Çok uluslu vb.). Biz çalışmamızda bunların içinden “çok uluslu” kavramını tercih ettik. Bunun sebebi olarak bu firmaların hem ulusal hem ulusal olmayan ve hem küresel hem de küresel olmayan (yerel) özellikleri seçimde belirleyici bir kriter olmuştur.

A. Çok Uluslu Şirket Olgusu

Küresel ekonominin en önemli aktörlerinden olan çok uluslu şirketler, birden fazla ülkede kazanç sağlayıcı iktisadi faaliyetlerde bulunan ve uluslararası üretim gücüne sahip firmalar olarak tanımlanabilir. Gilpin, bu konuda; “Oligopolcü bir yapıda olma eğiliminde olan çok uluslu şirketler birden fazla ülkede üretim ve satış faaliyetlerini sürdürür ve şirketin mülkiyeti/yönetimi birden fazla ülke vatandaşına ait olabilir” tespitinde bulunmaktadır (Gilpin, 1987; 232).

UNCTAD’ın tanımına göre ise, Çok Uluslu Şirket (orijinal metinde uluslararası işletmeler), anonim olsun veya olmasın, ev sahibi işletmeleri ve onların iştiraklerini içeren işletmelerdir. Ev sahibi işletme kendi ülkesi dışındaki bir işletmenin aktiflerini kontrol eden bir işletme olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım ÇUŞ’un faaliyetlerinin belli bir hareket serbestliği içinde gerçekleştiğinin altını çizmektedir. ÇUŞ; faaliyette buldukları ülkelerde oluşturdukları genellikle esnek ağ yapıları ile özellikle vergi, yatırım ve gelirlerini o ülke dışına kaydırabilme, yeni yatırımlar için yer belirleme gibi konularda kendilerine avantaj sağlamaktadırlar (Zengingönül, 2004; 68).

Çok Uluslu Şirketlerin dünya ekonomisindeki etki ve ağırlığına rağmen kesin bir tanımını yapmak pek mümkün olamamaktadır. Bunun nedeni, Bu şirketlerin homojen bir nitelik taşımamasından kaynaklanmaktadır. Çok Uluslu Şirketleri tarihsel gelişimleri açısından inceleyen Robinson ise bu şirketleri; Uluslararası Şirket (International), Çok Uluslu Şirket (Multi-national), Uluslarötesi (Trans-national) ve Uluslarüstü (Supra-national) olarak ifade etmektedir (Robinson, 1972; 67).

ÇUŞ'lar, yönetim açısından faaliyetlerini ülkelere göre farklı biçimlerde odaklaştırırlar. Bu açıdan ÇUŞ'ları; tek merkezli, çok merkezli ve dünya merkezli olmak üzere üç model çerçevesinde de incelemek mümkündür. Ancak bir ÇUŞ, söz konusu üç modelden birisi ile tanımlanmak zorunda değildir (Kutal ve Büyüksulu, 1996; 12).

B. ÇUŞ'ların Tarihsel Gelişimi

ÇUŞ'ların tarihsel gelişimi ile ilgili farklı bakış açıları olmakla birlikte temelleri 16.yüzyıla kadar geriye götürülebilir. Öncesinde kişisel arayışlar ve sonucunda doğal kaynaklar ve tarım ürünlerinin Kolonyalizm dönemindeki değerlendirmeleriyle başlayan bu olgu, 20. Yüzyılda modern Çok Uluslu Şirket kavramına ulaşmıştır.

Çok Uluslu Şirketleri, Sanayi Devrimi ve sonrasına dayandıran kaynaklar da mevcuttur. Özellikle İngiltere'nin sömürgelerde yaptığı yatırımların, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını temsil ettiği de söylenebilir.

Uluslararası ticaret konusundaki tartışmalar geçmişten günümüze değin süregelmektedir. Bu konudaki tartışmaların odak noktası, bir ülkeden diğerine yapılan yatırımların sonucunda, bu yatırımların her iki ülkeye ve bu ülkelerdeki işletmelere sağlayacağı kazanç ve getirinin neler olabileceğidir. Sanayi Devrimi'ne kadar olan dönemde uluslararası ticaretin devletlerin otoritesi altında olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle ticaretin hedefleri devletin hedefleri olarak görülmüştür (Mutlu, 1999; 18).

Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu alanlar ise başlangıçta, sömürge ülkeler ve az gelişmiş ülkeler olmuştur. Bu dönem ve öncesine Sömürgecilik ve Ticaret dönemleri adı da verilmektedir.

Sonraki döneme Ayrıcalıklar dönemi adı verilirken, bu dönemdeki belirleyici özellik I. ve II. Dünya Savaşları ve bunların dünya ticaretine etkisidir (Amin, 1997; 24). ÇUŞ'lar I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda dış ticareti dengeleyici politikaların kaldırılması sonucu artış göstermiştir. Sömürgecilik döneminde, dış ülkelere yapılan yatırımlarda tarım ve madencilik önemli yer tutarken; Ayrıcalıklar döneminde özellikle otomobil sanayinde dış ülkelere yapılan yatırımlar önem kazanmıştır. Bu dönemde ülkelerde yaşanan kriz (1929) sonrasında ellerinde stok bulunduran şirketler bu stoklarını alternatif

pazarlarda eritmek zorunda kalmışlar, bu da uluslararası ticaretin artışına sebebiyet vermiştir.

Uluslararası dönemde ise; II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte savaş döneminde atıl kalan uluslararası ticaret, Soğuk Savaş ile birlikte kutuplaşan dünyanın tercihlerine göre hareket etmeye başlamıştır. Tüm kararsızlık ve değişikliklere rağmen 1945-1970 yılları arasında küresel bir genişleme dönemi olmuştur. İşletmelerin dünya çapında yeni pazarlar ve üretici güçler aramaya başlamalarından ötürü bu periyoda “global işletme yılları” da denilmektedir.

1970’lerde Amerikan işletmelerinin üstünlüklerinin azaldığını ve Avrupa ve Japon orijinli firmaların kaynak tasarrufu ve enerji yeterliliği gibi alanlardaki etkinlikleri dolayısıyla küresel pazarlarda güçlendiklerini görmek mümkündür. 1980’lere gelindiğinde ise rekabet hızla artarken teknoloji transferinin sayıca artması da söz konusudur. Bunun sonucunda küresel boyuttaki işletmelerin pazar mücadelesinde bölgesel ve kültürel özellikleri daha fazla dikkate aldıkları gözlenmiştir.

1990’lardan günümüze değin olan kısımda ise eski dönemlerde sıkça rastlanılan siyasal ya da sıcak savaşların aksine özellikle gelişmiş ülkeler ve firmaları arasında yoğun bir ticari savaş atmosferi doğmuştur.

C. Çok Uluslu Şirketlerin Katkı ve Problemleri

Çok Uluslu Şirketlerin hem küresel hem de ulusal ekonomiler üzerinde pozitif ve negatif tesirleri söz konusudur. Bu husus ÇUŞ’ların varlığını ulusal ekonomiler üzerinde hissettirmelerinden hemen sonra, iktisat literatürünün önemli tartışma alanlarından birini teşkil etmiştir. Çok Uluslu Şirketler hem yatırım yapan hem de yatırım çeken ülke ve ekonomisi açısından önemli etkilere sahiptirler.

Ev Sahibi Ülkeler Açısından: Yabancı sermaye yatırımlarının etkileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklıdır. Gelişmiş ülkelerde yatırım yapan firmaların, ev sahibi ülke üzerinde ekonomik alanda gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında görece daha olumlu etki yaptığı söylenebilir. Çok Uluslu Şirketlerin ev sahibi ülkelere yaptığı transferler, oluşturduğu negatif durumdan ötürü yoğun bir tartışma konusu olmuştur. Ancak, bu olumsuzluk, ev sahibi ülkenin kısa ve uzun vadeli makro hedeflerinin ve mikro kararlarının yatırım yapan firmaların yarattığı etki ile uyumlu olması bu sorunu hafifletebilmektedir (Berksoy ve Doğruel, 1989; 35).

Çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülkeye sağladıkları yararları özetlersek; sermaye birikimi sağlama, ödemeler dengesi, istihdam, fiziksel ve yönetsel teknoloji, pazarlama ve uluslararası ilişkilere etkisi, bunlardan başlıcaları olacaktır.

Şüphesiz bu yararlarının yanında ülke ekonomisine olumsuz etkiler yapabilecek yanlar da söz konusudur. Bunlar ise; ülke ekonomisi için ana ve stratejik sektörlerin kontrolünün elden çıkarak ekonominin kontrolünde zaafa düşülebilmesi, sanayileşme ve teknoloji alanında ters yönlü sapmalar ortaya

çıkabilmesi, ekonomide dual bir yapının oluşma riski, küçük ölçekli yerel şirketler karşısında ezici ve haksız bir rekabet oluşturmalarıdır. Ev sahibi ülke için bu ve benzeri etkiler önemli bir risk kaynağı teşkil etmektedir.

Yatırım Yapan Ülkeler Açısından: Yatırım yapan ülkelerin çok uluslu şirketleri hem mikro hem de bağlı buldukları ülkeye makro yarar ve etki sağlamaktadırlar. Bunları özetle belirtmek gerekirse bu yararlar; ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik olarak ifade edilebilir. Yatırım yapan ülkeler bu sayede ülkelere kar transferi sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra faaliyet gösterilen ülkede ucuz işgücü ve hammadde kaynağı da temin edilebilmektedirler. Ülkelerinin politik ve kültürel sahadaki etkinliklerinin de yayılmasını sağlama bakımından Çok Uluslu Şirketler bu alandaki neredeyse en önemli aktördür. Sahip oldukları teknolojileri transfer ederek teknolojik karlar elde etmelerinin yanı sıra bazen de yatırım yapılan ülkedeki teknolojiyi/teknolojileri de içselleştirebilmektedirler.

Küreselleşmenin yaygınlaşmasını sağlayan güçler arasında teknolojik gelişmeler, dünya ticaretinin gelişmesi, taşımacılık maliyetlerinin düşmesi, standart ürünlerin popüler olması, sivil toplum kuruluşları ve en önemlisi ÇUŞ'lar bulunmaktadır. Bu doğrultuda ÇUŞ ile küresel ekonomi birbirinden ayrılamaz kavramlar olmuştur.

D. Çok Uluslu Şirketler ve Dünya Ekonomisindeki Rolü

Çok Uluslu Şirketlerin küresel ekonomideki önemli etkilerinin yanı sıra başta kültürel ve siyasi etkiler olmak üzere yaygın bir alanda yönlendirici bir erke sahip oldukları bilinmektedir. ÇUŞ'lar Arıboğan'a göre "küreselleşme senaryosunun aktörleri" arasında değerlendirilmektedir.

Dünyadaki ilk modern çokuluslu işletme 1950 yılında Alman işletmesi "Uni" ve İngiliz işletmesi "Lever Brothers" tarafından gerçekleştirilmiştir. İki işletme birleşerek "Unilever" ismini almışlar ve 60 farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan dünyanın en büyük işletmesi haline gelmişlerdir (Tağraf, 2002; 38). ÇUŞ'ların (IBM, Coca-Cola vb.) birçok ülkede fabrikaları, ofisleri, farklı üretim ve pazarlama fonksiyonları olabileceği gibi; sınır ötesinde (Boeing, General Electric vb.), temelde ihracat işlemleri yapan şirketler şeklinde de olabilirler (Gedikli, 2011; 104). Aynı zamanda ÇUŞ'lar, özelleştirme (state-owned) yoluyla da ülkelere yatırımlar¹ yapmaktadırlar.

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana hızla gelişmekte olan ÇUŞ'lar son dönemde büyük bir atılım yapmışlardır. 1970'li yıllarda sayıları 7.000 dolayındayken, 1992'de bu sayı 37.000'e ulaşmıştır. Bu şirketlerin yavru şirket sayısı ise aynı dönemde 170.000 dolayındadır. Toplam dış yatırım stoku

¹ Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya bir kaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000; 1).

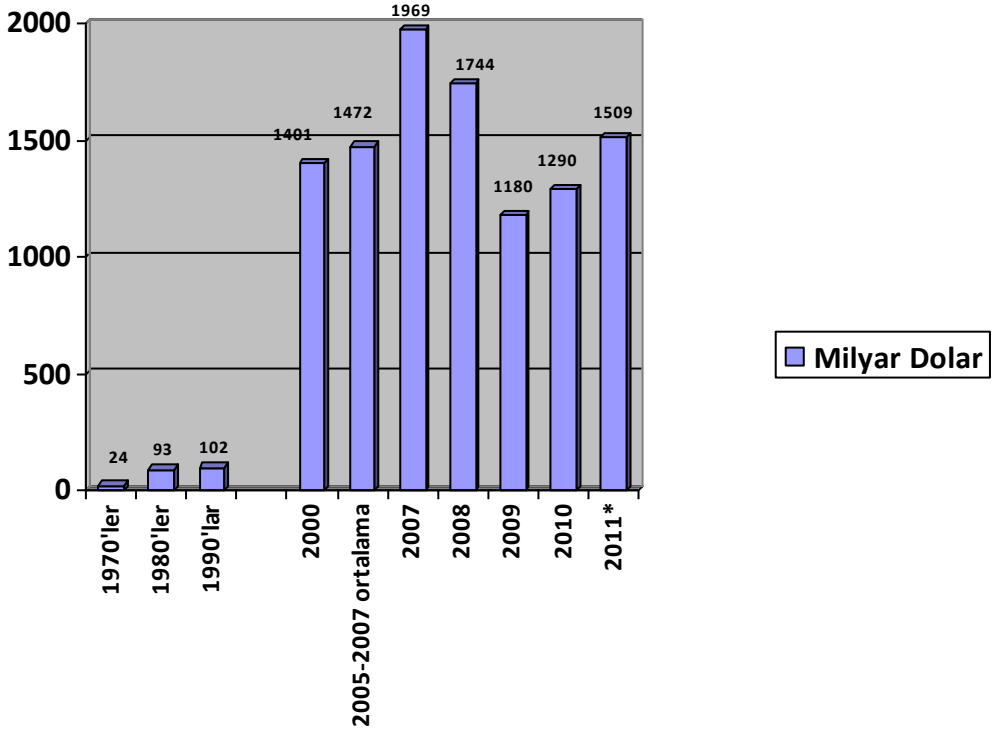
1980'deki 440 milyarlık düzeyden, 1985'de 700 milyar dolara, 1990'da ise inanılmaz bir hızla 2 trilyon dolara yükselmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, 1985-90 arası büyüme hızı yılda % 28'dir. Toplam stokun üçte biri ise en büyük 100 şirkete aittir. Yıllık ciroları 1 milyar doları aşan 600 ÇUŞ, dünya sınaî ve tarımsal katma değerinin % 20'sinden fazlasını üretmektedir. Bütün ÇUŞ'ların toplam cirosu ise 5,5 trilyon dolar ile dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'nin GSYİH'sına denk bir değere ulaşmıştır. YASED'in verilerine göre dünyada küresel uluslararası yatırım girişleri, 2010 yılına göre %17 artış göstererek 1.5 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünyada özelleştirme yapan çok uluslu şirket sayısı ise UNCTAD verilerine göre 2010 yılında 650'dir.

UNCTAD'ın 2009'da yayınlamış olduğu rapora göre Dünya'da 2009 yılı başında 82,000 ÇUŞ bulunmakta olup buna ek olarak 810,000 yabancı bağlı şirket yer almaktadır. Bu firmalar Dünya ekonomisinde önemli bir role sahiptir. Örneğin, ÇUŞ'e bağlı şirketlerin yapmış oldukları ihracat, Dünya toplam mal ve hizmet ihracatının 1/3'ünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda 77 milyon kişiye istihdam sağlayarak küresel istihdamda baskın bir role sahiptirler (UNCTAD, 2009; xxi).

Uluslararası üretim; yabancı satışların, istihdamın ve ÇUŞ varlıklarının yükselmesiyle gelişmektedir. ÇUŞ'ların 2010 yılında Dünya çapında üretmiş oldukları katma değer, yaklaşık olarak 16 trilyon dolar (küresel GSYİH'nin 1/4'ü) olarak gerçekleşmiştir. ÇUŞ'a bağlı şirketlerin küresel GSYİH'de %10'dan daha fazla yer aldığı görülmektedir (UNCTAD, 2011; x). 2010 yılında ÇUŞ'ların küresel ekonomide yapmış oldukları ciro 33 trilyon dolar ve ÇUŞ'a bağlı şirketlerin katma değeri 7 trilyon dolardır. Dünya ihracatının 1/3'ünü, 6 trilyon dolar ile 2010 yılında da ÇUŞ'lar oluşturmaya devam etmiştir (UNCTAD, 2011; xiii).

Çok Uluslu Şirketlerin küresel etkilerini anlamak bakımından doğrudan yabancı yatırım (DYY) tutarları büyük bir öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında DYY miktar ve tutarları 2010 yılında 2008 ve 2009 yılına kıyasla yükselme göstermektedir. 2010 yılındaki DYY 2009 yılına oranla %5 artışla 1.24 trilyon dolar olmuştur. Bu artışta gelişmiş ekonomilerle geçiş ekonomilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte kriz öncesi döneme kıyasla düşük olduğu da gözlemlenmektedir (UNCTAD, 2011; 2). Ancak, 2011 yılında küresel uluslararası doğrudan yatırım girişleri, 2010 yılına göre %17 artış göstererek, 1.5 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle kriz öncesi ortalama aşılmıştır (YASED, 2012; 3).

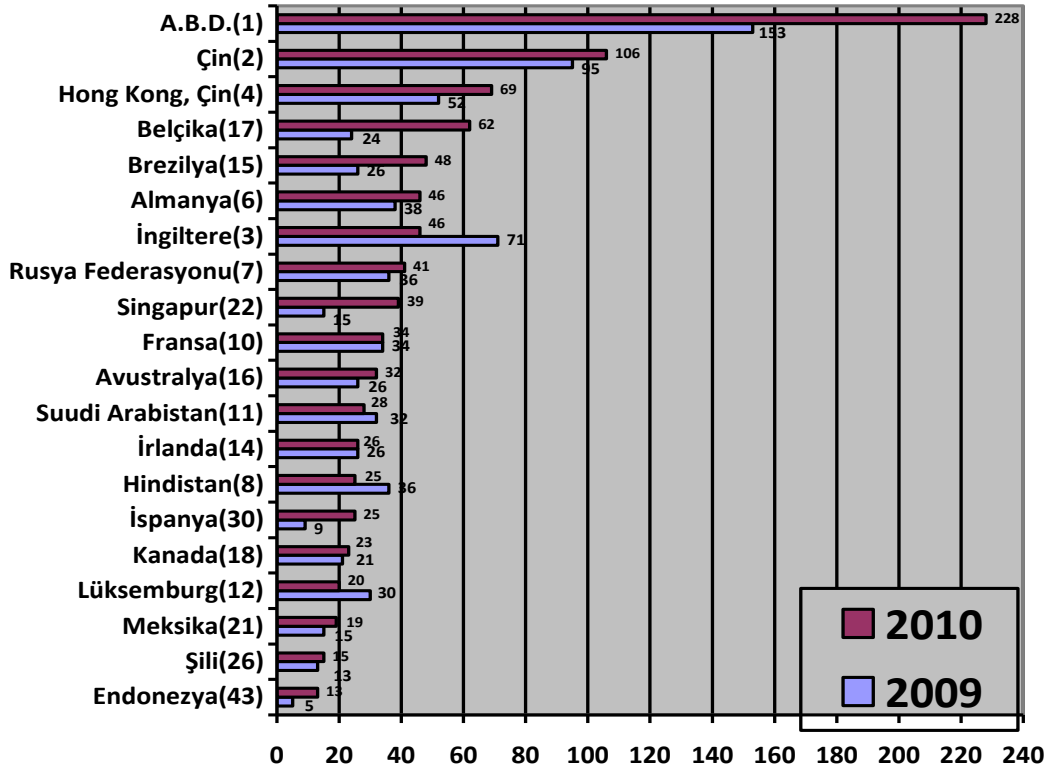
UNCTAD'ın tahminlerine göre; yatırımların boyutlarının, 2012 yılında 1.7 trilyon dolar ve 2013 yılında ise 1.9 trilyon dolar olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu tahminler doğrultusunda ancak 2013 yılında, 2007'deki DYY seviyesine ulaşılacağı kanısı hâkimdir. Bu gelişmeleri şekil 1'de de görmek mümkündür.

Şekil 1. Yıllara Göre Küresel Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar) Kaynak: YASED, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2011 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu, 2012, sf:5.

Küresel ekonomide DYY yapılan ev sahibi ilk 20 ekonomiye, 2009 ve 2010 yılları verileri ile mukayeseli olarak bakılacak olursa; en fazla yatırım yapıldığı ilk üç ülke sırasıyla: ABD, Çin ve Belçika'dır. İngiltere, Suudi Arabistan, Hindistan ve Lüksemburg ise 2009'dan 2010'a geçişte dikkat çekici yatırım kayıplarına sahne olmuştur. Şekil 2.'de, ilk kez Endonezya'nın da DYY için tercih edilen ilk 20 ülke arasına girebildiği gözlenmektedir. Türkiye'ye DYY girişleri ise, 2009 ve 2010 yılı karşılaştırıldığında; % 8 oranında bir artış göstermektedir. 2009 yılında en çok yatırım çeken ülkeler arasında Türkiye 30. iken; 2010'da 3 basamak yükselerek 9.1 milyon dolar ile 27. olmuştur.

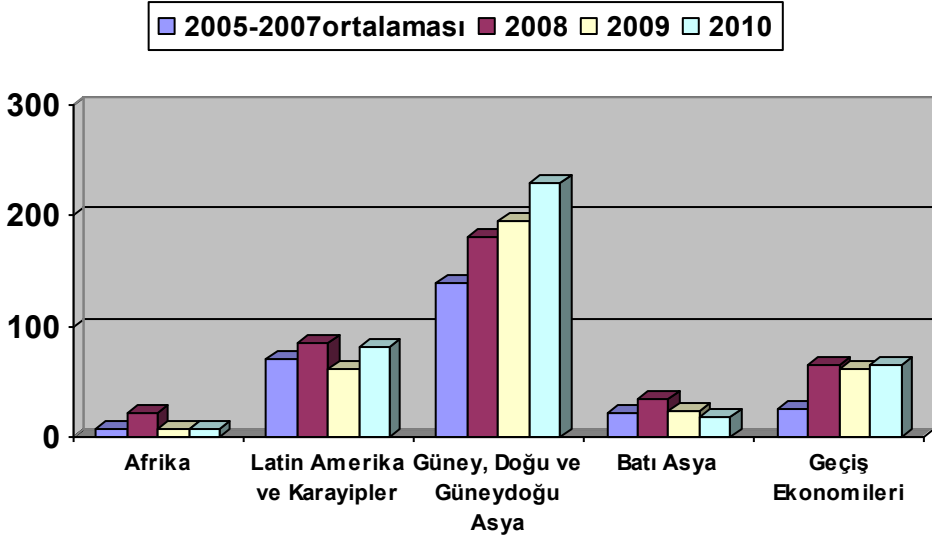

Şekil 2. 2009 ve 2010'daki Küresel Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi, Yatırım Gerçekleştiren İlk 20 Ülke* (Milyar Dolar)

* Sıralama 2010 yılına göre yapılmış olup ülkelerden sonra yer alan parantez içerisindeki rakamlar, ülkelerin 2009 yılı sıralamasını göstermektedir.

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2011, p.4.

Küresel ekonomide çeşitli ekonomik gelişmişlik ve yapılaraya sahip ülkelerin yıllara göre yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırımların görünümü Şekil 3.'teki gibidir. Latin Amerika, Güney, Doğu ve Güney-Doğu Asya ülkelerinin yatırımcıları doğrudan yabancı yatırımların gelişmesinde önemli bir yerdedirler. Güney, Doğu ve Güney-Doğu Asya ülkeleri arasında Çin ve Japonya bu gelişimde önemli bir rol oynarken; aynı derecede olmasa bile benzeri etkiye sahip Latin Amerika ülkeleri ise, Brezilya, Şili, Kolombiya ve Meksika'dır.

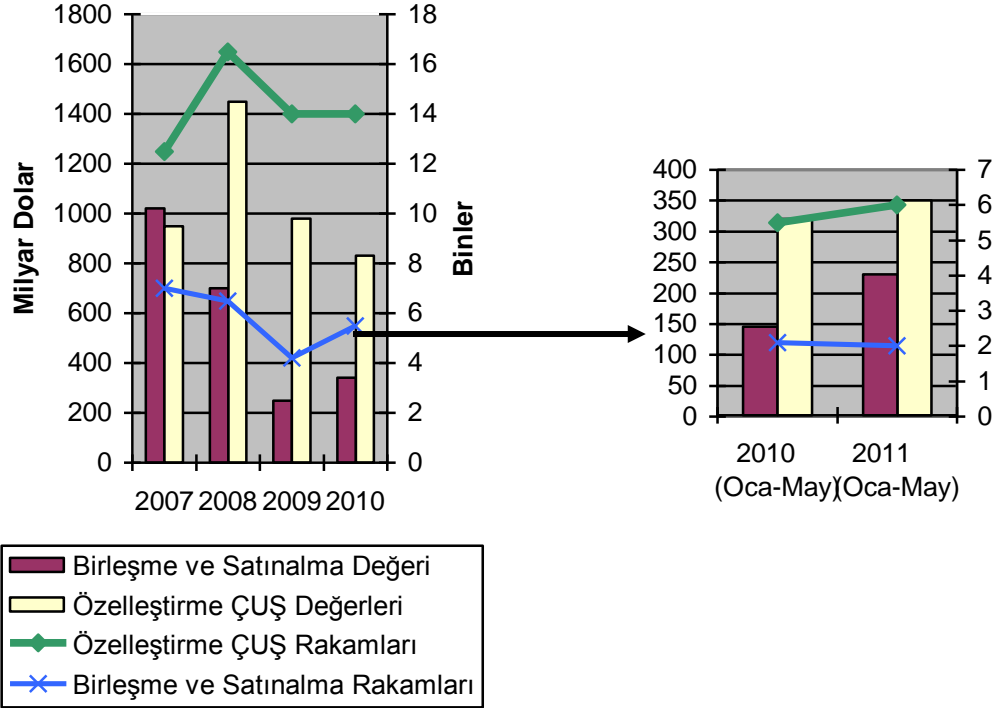
Şekil 3. 2005-2007 Ortalaması ve 2008-2010 Yılları, Gelişmekte Olan ve Geçiş Ekonomilerden, Bölgelere Göre, Doğrudan Yabancı Sermaye Çıkışı (Milyar Dolar) Kaynak :UNCTAD, World Investment Report, 2011, p.7.

Geçiş Ekonomileri'nin doğrudan yabancı yatırımlarında ise (transition economies) %24 oranında bir gelişme gerçekleşmiş ve yatırım projelerinin çoğu Rusya'da gerçekleştirilmiştir. Kuzey ve Güney Afrika'da ise diğer ekonomilerin tersine 2008 yılındaki kaynak artışına karşın 2009'daki DYY düşüşü 2010 yılında da devam etmiş ve %8 oranında azalmıştır. Batı Asya'da da 2010 yılında DYY'da düşüş yaşanmıştır ve değeri 58 milyar dolardır.

Dünya ekonomisinde; küresel rekabetin artışı, firmaların pazar beklentilerinin gerçekleşmemesi ve kar marjlarının düşmesi, firmaları uluslararası işbirliğine ve başka firmalarla birleşmeye itmektedir. Bu doğrultuda sadece gelişmekte olan ülke firmaları değil büyük ölçekli gelişmiş ülke firmaları da yeni üretim olanakları elde etmek, yeni hammadde kaynaklarına ulaşmak, piyasa uzantılarını geliştirmek ve yeni piyasalara girmek, uluslararası piyasalarda ayakta kalabilmek, sermaye piyasalarına girmek, diğer bir firmanın sahip olduğu avantajlardan yararlanmak, portföy çeşitlemesine giderek riski yaymak gibi nedenlerle gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde birleşmelere gitmektedirler (Sarica, 2008; 53).

ÇUŞ'ların birleşme yoluyla gerçekleştirdikleri DYY, 2010 yılında 2009 yılına kıyasla % 36 oranında bir artış göstermiştir. ÇUŞ'ların sıfırdan yapmış oldukları yatırımlar ise, 2008 ve 2010 yılları arasında birleşme gerçekleştiren firmalara göre yüksek olmasına rağmen, 2010 yılında sıfırdan yapılan yatırımlarda azalma yaşanmıştır. Şekil 4'te görüldüğü üzere sıfırdan yatırım yapan ÇUŞ'ların sayısı 2008'deki 16.000'i aşan rakamlardan düşüştü; 2010'da

14.000 civarında seyretmektedir. Ancak 2011 yılında yeni ÇUŞ sayısında 1.000 dolaylarında artış olduğu gözlenmektedir. Ortaklık gerçekleştiren ÇUŞ'ların rakamları ise 2009 ile 2010 yılları arasında 4.000 ila 6.000 arasında seyrederken, 2011 yılının ilk çeyreğinde 2.000 adet civarındadır (UNCTAD, 2011; 11).

Şekil 4. 2007-2011 (Mayıs) Birleşme ve Satın Alma İşlemleri ve Özelleştirme* ile Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımların Sayıları ve Değerleri

*Özelleştirme değerleri için sermaye yatırımı miktarı öngörülere kullanılarak ulaşılmıştır. **Kaynak** : UNCTAD, World Investment Report, 2011, p.11.

Özelleştirme ile gerçekleşen ÇUŞ'lar ve özel ÇUŞ'lar kar amaçlıyken; hükümetlerin sahip olduğu ÇUŞ'lar karar almada ve strateji belirlemede özel ÇUŞ'lara göre daha sınırlı bir hareket yeteneğine sahiptir. Özelleştirme yoluyla oluşan ÇUŞ, devlet yardımlarından faydalanma ve büyük bankalardan düşük maliyetle finansman sağlama gibi avantajlara da sahiptir (Albassam, 2012; 119). Aynı zamanda özelleştirmeye ortaklık gerçekleştiren ve yatırım yapan ÇUŞ'lar, Dünya'daki aktif yatırımcılardandır. 2010 yılındaki özelleştirmeye gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının değeri 146 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (UNCTAD, 2011; 35).

Dünya üzerinde 2010 yılı verilerine göre 650 adet hükümetlerin sahip olduğu şirket (ÇUŞ) bulunmaktadır. Bunların 285'i (büyük bir çoğunluğu Avrupa Birliği ülkelerinin ev sahibi olduğu şirketler olmak üzere) gelişmiş ekonomilerde; 345'i gelişmekte olan ekonomilerde ve geriye kalanı Geçiş Ekonomileri'nin ülkelerindedir. Faaliyet gösterdikleri alanlara göre ise; 455'i servis sektöründe, 142'si üretim sektöründe ve geri kalanı ise madencilik-petrol sektöründe yer almaktadır (UNCTAD, 2011; 31).

Özelleştirmeyi birleşmeyle gerçekleştiren ÇUŞ'ların, 2006'dan 2010'a kadar olan süreç göz önünde bulundurularak; 2008 yılında Fransa'nın EFT adlı şirketinin, İngiltere'de British Energy Group PLC şirketi ile 6,086 milyon dolar, 2009 yılında ise 16,938 milyon dolar değerlerindeki ortaklıkları en yüksek rakamları içermektedir. Daha sonra 2007 yılında 14,684 milyon dolar değerindeki Japon Tabacco Inc'nin yine İngiltere'de gerçekleşen Gallaher Group PLC ile olan ortaklığı gelmektedir. Diğer büyük değere sahip olan Suudi Arabistan'ın SABIC firmasının 11,600 milyon dolar bedelinde Amerika'da GE Plastics firmasıyla yapmış olduğu ortaklık bulunmaktadır. Devletlerin en çok ortaklık yoluyla oluşturdukları ÇUŞ'ların uygulandıkları endüstri alanları ise; elektrik hizmetleri, sigara, plastik materyaller ve ham petrol ile doğal gazlar olmuştur (UNCTAD, 2011; 35).

Özelleştirmeyle gerçekleşen ÇUŞ'ların, sıfırdan yaptıkları yatırımlara dikkat edilecek olursa Birleşmiş Arap Emirlikleri'nin Pakistan'a 2006'da yapmış oldukları yatırımın 18,725 milyon dolar ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Daha sonra Malezya'nın 16,000 milyon dolar ile Avustralya'ya yaptığı yatırım gelmektedir. Onları takiben 14,000 milyon dolar ile Birleşmiş Arap Emirlikleri'nin Tunus'a 2007'de yaptıkları yatırım gelmektedir. Hindistan'ın 2006 yılındaki 6,000 milyon dolar değerinde Türkiye yatırımı da dikkat çeken diğer bir yatırımdır. Sıfırdan gerçekleşen ÇUŞ yatırımlarının en fazla kömür, benzin ve doğal gaz endüstrisinde gerçekleştiği görülmektedir (UNCTAD, 2011; 35).

III. Türkiye'de Çok Uluslu Şirketler ve Faaliyetleri

Çok uluslu şirketler, doğrudan dış yatırım yapacakları ülkelerde yeterli bir alt yapının oluşmasına, ekonomik ve siyasal iktidarın sağlanmasına ve hukuki düzenlemelere büyük önem vermektedirler. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yerine gelişmiş ülkeleri tercih etmektedirler. Doğrudan dış yatırımların %80'e yakın kısmının gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmesi ve gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan dış yatırımlara çok büyük kısmının çok uluslu şirketlerin sınır ötesi satın alma ve birleşme faaliyetleri sonucu gerçekleşmesi bu şirketlerin önemini attırmaktadır (Saatçioğlu, 2002; 19). Bu durum günümüzde de bazı istisnalar dışında değişiklik göstermemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler yatırımları kendi ülkesine çekmek ve sağlayabilecekleri makro ekonomik etkilerden yararlanabilmek amacıyla adeta bir yarış içerisindeyler. Zira ülkeye yatırım yapan hemen her ÇUŞ zincirleme bir etkiyle diğerlerinin de rakip ya da tamamlayıcı sektörlerde yatırımlarını

tetikleyebilmektedirler. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, ÇUŞ'ları ülkeye çekebilmek ve sağlayabilecekleri mikro ve makro bazlı avantajlardan yararlanabilmek için birçok yasal düzenlemeler ve kolaylıklar sağlamaktadır.

A. Türkiye'nin Yabancı Yatırım İhtiyacı

Bir ülkenin dış ticaretini (ithalat) finanse etmedeki en önemli kalem ihracat boyutudur. Bununla birlikte dünyadaki birçok ülke gibi Türkiye de ihracatını ithalat rakamlarının üzerine çıkaramamaktadır. Bu durum dış ticaret açığı olgusunun şekillenmesinde birincil öneme sahiptir. Bu noktada ÇUŞ yatırımları ülkeye geldiğinde bir anlamda ithalatı ikame eden üretimler yapabildiği gibi belirli bir süre içerisinde ithalatçı olunan alanda tersine bir gelişmeyle ihracatçı ülke konumuna da geçebildiği görülebilmektedir. Bu alanda ülkemizde özellikle 1980 sonrasında günümüze değin süreçte artan yoğunlukta bir çaba mevcuttur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ülkemizde dış ticaret açığı genellikle kronik bir seyir göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığı, 2011 yılının son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,2 oranında artarak 19,4 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin 2011 yılı son çeyreğindeki ihracatı yıllık yüzde 10,3 oranında artarak 35,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2011; 10).

Türkiye'de ihracat 2000'li yıllarda çok hızlı bir şekilde büyüyerek ekonomiye çok önemli katkılarda bulunmuştur. 2001 yılında yıllık 31.3 milyar dolar düzeyinde bulunan Türkiye'nin toplam ihracatı, 2011 yılında beklenen artışı göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin ihracatında ithal girdi kullanımının yüksekliği, ihracattaki artışla birlikte ithalatın da artmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda artan dış ticaret açığı, cari işlemler açığını arttırmaktadır. Tasarruf oranının düşüklüğüne bağlı olarak ekonomik büyümesi ciddi ölçüde dış finansmana dayanan Türkiye gibi bir ülkede, cari açığın sürdürülebilir bir düzeyde tutulması gerekmektedir. Bu durumda olan ülkelere sürdürülebilir cari açık için dış finansmanın en kalıcı, hatta teknoloji transferine katkıları nedeniyle en yararlı yolu olan uluslararası doğrudan yatırımlar önem kazanmaktadır (YASED, 2011; 9). Bu bağlamda cari açığın en azından belli bir dönem sürdürülebilir olması için uluslararası yatırımların GSYH'ye oranının yükseltilmesiyle mümkün olabilir. TC. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, Türkiye'nin 2011 GSYH rakamını 772 milyar dolar olarak yayınlamıştır. ÇUŞ'in yapmış oldukları yatırımlar ise 15.7 milyar dolardır. Sonuç olarak ÇUŞ'lar, Türkiye ekonomisinin % 2'sini oluşturmaktadır. Bu durum geçmiş dönemlerle kıyaslandığında önemli bir gelişme olmakla birlikte ülke büyüklüğü, potansiyeli ve yatırım ihtiyacı göz önüne alındığında tutarın henüz yeterli boyuta ve hacme ulaşmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

B. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kısa Tarihi

Osmanlı döneminde ülkeye yabancı sermaye 1838 Ticaret (Balta Limanı) Anlaşması'ndan sonra girmeye başlamıştır. 1838 tarihli antlaşma diğer

Avrupa devletleriyle yapılan antlaşmalar için bir ‘tip’ antlaşma niteliği taşır. Böylelikle Anadolu, yabancı ticarete açık bir konuma getirilmiş oldu. Bu dönemde demiryolu, elektrik, havagazı, gibi alanlarda yabancı yatırımların geldiği görülmektedir. 19.yy başlarından 20.yy başlarına kadar Osmanlı’daki yabancı yatırımların özellikleri, sömürgelerdeki yabancı sermaye hareketleri ile özdeşlik göstermektedir. Türkiye’ye ilk yabancı sermaye, 1851 Kırım Savaşı’ndan sonra sağlanan borçları izleyerek gelmiştir (Zeytinoglu, 1966; 111). 1854 yılında Kırım Savaşı’nın gerektirdiği yeni harcamaları karşılamak amacıyla Dent Palmer and Co. İsimli bir aracı firmanın yardımıyla batıdan 3 milyon İngiliz sterlini borçlanmaya gidilmiştir. Bu borcu Fransa’dan alınan borçlar izlemiştir. 1850’lerden sonra Osmanlı Devleti’nin aldığı dış borçları ödeyemeyecek hale gelmesi, 1881 yılında çıkarılan Muharrem Kararnamesi ile Duyun-u Umumiye idaresinin kurulmasına neden olmuş, böylece ödenemeyen borçlara karşılık ülkenin doğal kaynaklarının gelirlerine el uzatılmış ve kaynakları işletecek bir çıkar şirketi yaratılmıştır (Karluk, 1983; 42).

Yabancı sermayenin Cumhuriyet Dönemi’ndeki gelişimini 1950 öncesi, 1950-80 arası dönem ve 1980 sonrası dönem olmak üzere üç alt kategoride incelemek mümkündür. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve siyasal otoritenin zedelenmemesi koşuluyla, yabancı yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye’de yabancı sermaye ile ilgili ilk mevzuat 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunudur. Ekonomik konjonktürdeki belirsizlik yabancı sermaye girişini olumsuz etkilemiştir. Ancak yinede düşük ama artan tempoda (özellikle 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan sonra) sermaye girişleri olmuştur (Kovacı, 1982; 62). Ancak, I. Dünya Savaşı’ndan yeni çıkmış olması, 1929 Ekonomik Buhranı, ardından II. Dünya Savaşı, Osmanlı Döneminden kalma borçlar, Cumhuriyetin yeni kurulmuş olması, ekonomik kurumlarının henüz tam oturmuş olmaması ve millileştirme gibi nedenler, bu dönemin yabancı yatırımcılar açısından Türkiye’yi cazip bulmamalarıyla sonuçlanmıştır.

1950’lerde ekonominin daha liberal bir çerçeveye oturtulduğunu görmek mümkündür. Bu dönemde yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı hazine tarafından özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanundur. Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi teşvik kanunu çıkarılmıştır. “Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunu” olarak tanımlanan bu kanunun yanı sıra, 7 Nisan 1954 tarih ve 6326 sayılı petrol yasası, 28 Şubat 1960 tarihli ve 7462 sayılı Ereğli Demir-Çelik fabrikaları kanunu ile 11 Ağustos 1962 tarih ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında kanun ve kanuna ilişkin 17 sayılı kararı görmektedir.

Özellikle 6224 sayılı kanun yabancı yatırımcılara karşı çok olumlu bir tavır sergilemekteydi. Ancak özellikle yabancı yatırımların onaylanması ile ilgili ön şartlar konusunda kanun koyucusunun çok genel bir ifade kullanmış

olması pratikte başvuruları yoruma açık hale getirmekteydi. Bunun sonucu olarak yabancı yatırımcıların başvurusu ya çok uzun süren ve karmaşık bir onaylama sürecine terk edilmiş ya da reddedilmişti. 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu gereğince Türkiye’de 1954’den 1980’e kadar geçen 27 yılda 325 milyon dolar tutarında yabancı sermaye girişi olmuştur.

1980 sonrasındaki gelişmelere ise 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlamak yerinde olur. Zira 24 Ocak istikrar tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunları ile ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8-168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararnamesi yayınlanmıştır. Bu düzenleme ile köklü, süratli ve akılcı çözümler sağlanmıştır. Ardından gelen 13 sayılı yabancı sermaye kararnamesi ile de bu olumlu gelişmelere yenisi eklenmiştir. Bunların neticesinde 1954-80 arası dönemde gelen toplam DYY tutarı 325 milyon dolarken, 1980-86 döneminde TL bazında 1.802 trilyonu bulmuştur. Başka bir açıdan bakarsak; 1980 öncesi yıllık ortalama 10 milyon dolarken 1980 sonrasında 225 milyon dolarlık ortalama bulmuştur. Bu durumun oluşmasında 13 sayılı kararın dışında, karların, gelirlerin, patent haklarının ve yabancı sermayenin serbestçe transferi etkili olmuştur.

1990’da ilk defa 1milyar dolar sınırı aşılmıştır. Bu çok büyük bir gelişme sağlandığı anlamına gelse de, İspanya, Malezya, Meksika ve Singapur gibi ülkelerle kıyaslandığında rakamın (5-10 milyar dolar arasında DYY girişi) bu ülkelerin 5 ila 10 katı gerisinde olduğunu da göstermektedir. Bununla birlikte 1990’a gelindiğinde DYY tutarları 4 milyar dolara yükselmiştir. 1980 öncesinde yatırımların oldukça küçük kalmasının nedenlerine bakıldığında bunun nedenlerinin; İstikrarsızlık, Yetki dağılımı, İsteksizlik, Eşitsizlik, Enflasyon ve diğer ülkelerin sağladığı yatırım çekici imkânlar olduğunu tespit etmek mümkündür. 1990’lar ise ilginç bir seyir göstermektedir. Bir taraftan yaşanan ekonomik ve politik krizler negatif bir etki oluştururken, diğer taraftan; dünyanın en büyük 15 pazarından biri oluşu, satın almayı seven bir tüketici kitlesini barındırması, eğitilmiş insan kaynaklarına, liberal bir yabancı yatırım mevzuatına ve eko-stratejik bir konuma/çevre bağlantısına sahip oluşuyla da çekici bir pazar olma özelliğini sürdürmüştür. 1990’larda Altın Borsası, Rekabet Kurumu, Tahkim’in kabulü, ülkeler arasında yapılan karşılıklı yatırımların teşviki ve korunması konusundaki anlaşmaların sayısındaki artış Türkiye ile üçüncü ülkeler arasındaki sermaye akışının hızlanmasında önemli rol oynamıştır.

2000’lerin hemen başında kabul edilen (5 Haziran 2003) 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar kanunu ile Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılırken; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunmasına, yabancı yatırımcıların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasının doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilecek politikalar yoluyla

doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasların düzenlenmesi öngörülerek hazırlanan yasa büyük bir öneme haiz olmuştur. Tarihsel süreç dikkate alındığında gelinen noktada artık bu yasayla yabancı sermaye yatırımları ülkemiz için olmazsa olmaz bir kaynak olarak kabul görmüştür. Korumacı ve devletçilik yanlısı politikalarla liberal ve dışa açılmayı savunan politikalar arasındaki tarihsel süreç, liberal anlayıştan yana bu yasayla şekillendirilmiştir.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, Haziran 2003’den beri 4875 sayılı kanunla (bu kanun 6224 sayılı kanunun yerine geçmiştir) yönetilmektedir. Bu kanuna göre “DYY’ın desteklenmesi konusunda düzenleme yapılması; yabancı yatırımcıların haklarının korunması; uluslararası standartlara uygun olarak yatırım ve yatırımcının tanımlanması; DYY için tebliğ yayınlanması; yayınlanan politikalar doğrultusunda yabancı yatırımların artırılması” yasalarla belirlenmiştir (UNCTAD, 2012; 1).

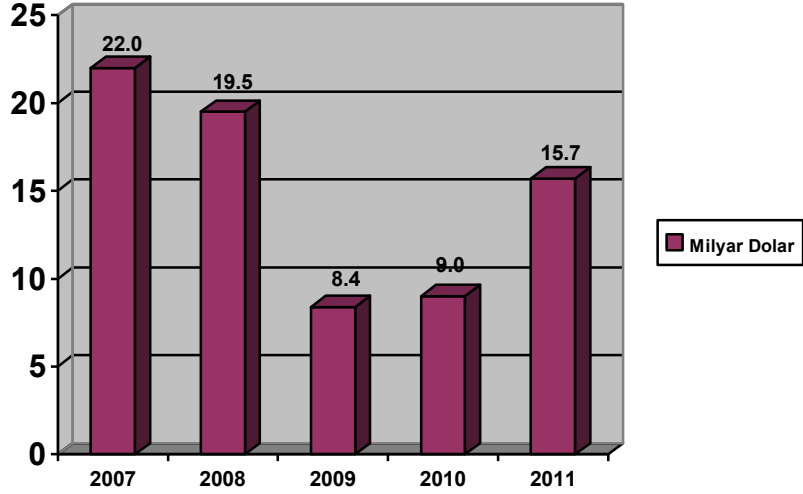
Bunların dışında, Türkiye 01.05.2012 tarihi itibarıyla 84 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviği ve Korunması (YKTK) anlaşması imzalanmıştır. Bunların 75 adedi yürürlüktedir. 9 ülke ile imzalanan anlaşma ise henüz yürürlüğe girmemiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2012; 3). Ayrıca, Türkiye 03.11.1970-01.01.2012 tarihleri arasında 76 ülke ile “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” imzalanmıştır (www.gib.gov.tr, Erişim Ta 23.06.2012).

C. Rakamlarla Türkiye Ekonomisinde ÇUŞ’lar

Türkiye ekonomisinde ÇUŞ yatırımları sayıca ve yatırım hacimleriyle tarihsel süreç içinde genellikle artan bir seyir göstermiştir. 2000’li yıllarda bu durum daha da belirginleşmiştir. Türkiye’de 2009 yılında 8,4 milyar dolar seviyesinde olan uluslararası doğrudan yatırım girişi, 2010 yılında 9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında tekrar artmaya başlayan yabancı yatırımlar, 2011 yılında 15,7 milyar dolar çizgisine ulaşmıştır. Alt kalemler bazında değerlendirildiğinde, 2011 yılındaki doğrudan yatırımların 13,1 milyar dolarlık kısmı net öz sermaye girişi (tasfiye işlemleri dâhil), 600 milyon dolarlık kısmı yeniden yatırıma dönüştürülen kârlar ve 2 milyar dolarlık kısmı da gayrimenkul yatırımlarından oluşmaktadır. Son beş yıllık değerlere baktığımızda Şekil 5.’te yıllara göre Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı yatırım tutarları görülmektedir (TCMB, 2012b; 28).

1980 ve öncesine bakıldığında DYY tutarlarında çok önemli bir artış görülmektedir. Özellikle 2007’de 22 milyar dolar seviyesiyle yatırımların tavan yaptığı şekilden de görülmektedir. Ancak sonrasında küresel konjonktür dolayısıyla 2008 sonrasında keskin bir düşüş yaşansa da 2011’de tekrar yükseliş trendine girmiştir. 2012 yılı ilk dört aydaki DYY 4.221 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2012c; 4).

Şekil 5. 2007–2011 Yılları Türkiye’ye Yapılan Doğrudan Yatırımlar (Milyar Dolar) Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu 2011 - IV, 2011, sf:28.

2011 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de 29.283 adet uluslararası sermayeli şirket faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketlerin 23.979 adedi uluslararası sermayeli şirket ve şube kuruluşu, 5.304 adedi ise yerli sermayeli şirketlere yapılan uluslararası sermaye iştirakidir. 2010 yılında toplam 3.309 adet ÇUŞ, Türkiye’deki ÇUŞ’lara dâhil olurken; 2011 yılında 3.834 adet ÇUŞ Türkiye’ye yatırım gerçekleştirmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2012b; 7).

TC. Ekonomi Bakanlığı’nın 2012 Haziran ayında yayınlamış olduğu rapora göre belli dönemlerde revize edilen uluslararası sermayeli şirket sayıları tasfiye ve %100 yerli sermayeli şirket statüsüne geçiş gibi nedenlerle değişmektedir. Bu yüzden 2011 yılsonu eklenen ÇUŞ sayısı 4.258 adet olmuştur. 2012 yılı Ocak, Şubat, Mart ve Nisan ayları ÇUŞ rakamı ise toplam 498’dir. 2012 Nisan ayı sonunda Türkiye’deki toplam ÇUŞ sayısı 30.110 olmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2012c; 5).

2010 yılı sonunda 25.948 adet uluslararası sermayeli şirketin ülke gruplarına göre dağılımında, AB ülkeleri 13.582 adetle birinci sırada yer almaktadır. 2010 yılı sonunda AB ülkeleri içinde de Almanya 4.326 adet, İngiltere 2.238 adet ve Hollanda 1.872 adet ile Türkiye’de en fazla şirketi olan ilk üç AB ülkesi olarak sıralanmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2011; 21). Eğer 2011 yılı sonu rakamlarına bakılacak olursa AB ülkeleri ortaklı girişim sayısının 15.273 adet ile yine birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkeleri ortaklı uluslararası sermayeli şirketlerin içinde Almanya 4.779 adet şirket ile birinci sırayı alırken, onu İngiltere (2.334 adet) ve Hollanda (1.975 adet) izlemektedir. AB ülkelerinden sonra Türkiye’ye 6.105 firmayla yatırım

yapan Yakın Orta Doğu ülkeleri ikinci sırada yer alırken; 3.326 şirketle yatırım yapan AB hariç diğer Avrupa ülkeleri üçüncü sırada bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012a; 9).

ÇUŞ'ların 2010 sonu itibarıyla illere göre dağılımında, 14.568 adet şirket ile İstanbul birinci sırada yer almaktadır. Antalya 3.233 adet, Ankara 1.736 adet ve Muğla 1.548 adet şirket ile İstanbul'u takip etmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2011; 26). 2011 yılı sonu itibarıyla ise İstanbul'a yatırım yapan firmaların 1.948 adet arttığı; Antalya'daki ÇUŞ'ların 277 adet arttığı ve Ankara'daki ÇUŞ'ların 200 firma kadar arttığı bilinmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2012a; 10).

Tablo 1.'de ise 2010'da gerçekleşen en büyük 5 birleşme ve satın alma işlemi görülmektedir.

Tablo 1. 2010 Yılında Türkiye'de En Büyük 5 Birleşme ve Satın Alma İşlemi

Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Satın Alınan Hisse Oranı(%)	Uluslararası Doğrudan Yatırım (Milyon Dolar)
Petrol Ofisi (POAŞ)	OMV	Avusturya	54,17	1.352
Fiba Sigorta	Sompo Japan Insurance (NKSJ)	Japonya	93,4	338
İnform	Legrand S.A.	Fransa	100,0	148,8
Memorial Sağlık Grubu	ARGUS Capital Partners – Qatar First Investment Bank	İngiltere - Katar	40,0	100
Ströer Kentvizyon	Ströer Group	Almanya	40,0	70,2

* Tablo 2010 yılında gerçekleşen nakit doğrudan yabancı yatırım girişlerine göre oluşturulmuştur.

Kaynak: TC. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2010 Yılı Raporu, 2011, sf:10.

İlk sırada %54 hisse oranıyla ve yapmış olduğu 1.352 milyon dolarlık yatırımla Avusturya orijinli enerji şirketi OMV bulunmaktadır. İkinci sırayı

Fiba Sigortayı satın alan Sampo Japan Insurance (NKSJ) alırken; İnform firmasının tamamını satın alan Fransa orijinli Legrand S.A. üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü ve beşinci sırada sırasıyla 100 ve 70,2 milyon dolar DYY oranlarıyla, İngiltere'den ARGUS Capital Partners ve Almanya'dan Ströer Group vardır. 2010 yılı uluslararası doğrudan yatırım girişlerinde orijin ülke bazında ilk üç sırayı %27,5 ile Avusturya, %9,2 ile Fransa ve %9,1 ile Almanya almıştır. 2009 yılı verilerine göre de bu sıralama, yüzdeleri farklı olmasına rağmen değişmemiştir. Sonuç olarak Avusturya, Fransa ve Almanya'nın Türkiye'ye yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırım trendlerinin devam ettiği söylenebilir (Hazine Müsteşarlığı, 2011; 13). 2011 yılında ise, Vallares - Genel Enerji, Diageo - Mey İçki, IHH-Acıbadem Sağlık işlemleri ile İDO özelleştirmesi, yılın öne çıkan büyük ölçekli işlemlerini oluşturmuştur. Bu dört işlem toplam işlem hacminin %42'sini karşılamaktadır (YASED, 2012; 5).

2010 yılı içerisinde, Türkiye'de ödemeler dengesine uluslararası doğrudan yatırım olarak yansıyan 2,3 milyar dolar tutarındaki önemli büyüklükteki birleşme ve satın alma işlemleri, toplam uluslararası doğrudan sermaye girişlerinin yaklaşık %35,8'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de 2010 yılında sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerine istinaden gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin yaklaşık %59,5'i elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtım sektöründedir. Türkiye'de, 2010'da yabancı sermaye girişli 126 ÇUŞ enerji sektöründe; 229 ÇUŞ mali aracı kuruluşların faaliyet gösterdiği sektörde; 4.369 ÇUŞ imalat sanayinde yer alarak DYY oranlarına göre ilk üç sektörel dağılımı oluşturmaktadırlar (Hazine Müsteşarlığı, 2011; 9). 2011 yılında Türkiye'ye sektörel bazda yapılan DYY göz önüne alınırsa en fazla yatırımın 5.900 milyar dolarla mali aracı kuruluşların faaliyetlerine, ardından sırasıyla 4.246 milyar dolarla elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtım alanına ve 3.355 milyar dolarla kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı sektörüne yapıldığı gözlenmektedir (TCMB, 2011; 29).

Türkiye'deki ÇUŞ'ların sektörlere göre yatırımlarına bakıldığında ilk sıralarda yer alan firmaları 2010 itibariyle sıralamak mümkündür. Madencilik ve petrol sektöründe, BP Petrolleri A.Ş. yapmış olduğu 4.142 milyon dolar satışla bu sektörde ilk sırada yer almaktadır. Motorlu taşıtlar ve ekipmanları sektöründe ilk sırayı 3.890 milyon dolar cirosuyla Fransa menşeli Oyak Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş. almıştır. Elektrik ve ekipmanları sektöründe öncü olan Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin cirosu 3.766 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yiyecek, meşrubat ve tütün sanayinde 1.866 milyon dolar satışıyla Unilever Sanayi ve Ticaret Türk A.Ş. öncüdür. Kimya ve kimya ürünleri sektöründe 692 milyon dolar ile Novartis Sağlık Gıda ve Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve plastik ürünler sektöründe 623 milyon Dolar ile Türk Pirelli Lastikleri A.Ş., sektörleri bazında en yüksek satışları gerçekleştirmişlerdir. Hizmet alanında yer alan taşımacılık, depolama ve iletişim sektöründe 7.726 milyon dolar cirosuyla Türk Telekomünikasyon A.Ş.;

toptan ticaret sektöründe 5.296 milyon ABD Doları satışıyla Shell ve Turcas Petrol A.Ş.; perakendecilik alanında 4.531 milyon dolar cirouyla Migros Ticaret A.Ş. ve toplum ve kişisel hizmet aktiviteleri sektöründe Digital Platform İletişim Hizmetleri A.Ş. 617 milyon dolar satış rakamıyla sektörlerinde öncü çok uluslu şirketleri oluşturmaktadır (UNCTAD, 2012; 22).

Türkiye’de yer alan ÇUŞ’ların sektörel yaklaşımla istihdam rakamları satış rakamlarıyla kısmen paralellik göstermektedir. Madencilik ve petrol sektöründe ilk sırada bulunan Kanada menşeli Tuprag Metal Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş. 606 çalışanıyla; motorlu taşıtlar ve ekipmanları sektöründe 5.947 çalışanıyla Oyak Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.; 12.337 istihdam rakamlarıyla Hollanda markası Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.; 2.024 çalışanıyla yiyecek, meşrubat ve tütün sanayinde yine Hollanda menşeli Unilever Sanayi ve Ticaret Türk A.Ş.; 1.630 çalışanıyla plastik ürünler sektöründe İtalya menşeli Türk Pirelli Lastikleri A.Ş. ve 1.400 çalışanıyla İsviçre markası Novartis Sağlık Gıda ve Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. kimya ve kimya ürünleri sektöründe yer almaktadır. Taşımacılık, depolama ve iletişim sektöründe yer alan Birleşmiş Arap Emirlikleri menşeli Türk Telekomünikasyon A.Ş. diğer tüm sektörlerin ilk sırasındaki ÇUŞ’ları geride bırakarak 34.138 çalışana sahip olmuştur. Toptan ticarete 666 çalışanıyla Hollanda firması İpragaz A.Ş. bulunmaktadır. Perakendecilik sektöründe 20.272 çalışanıyla Migros Ticaret A.Ş. vardır. Finans sektöründe ise 10.719 çalışanıyla Finansbank A.Ş. bulunurken; 8.227 kişi istihdamla Denizbank A.Ş.; 2.250 çalışanıyla Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.; 1.893 çalışanla Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Türkiye’nin istihdamına en az katkı sağlayan en büyük ÇUŞ’lar arasında 68 çalışanıyla Fortis Menkul Değerler A.Ş. vardır. Sigortacılık alanında Allianz Sigorta A.Ş. 681 çalışanıyla bu alandaki diğer ÇUŞ’ları geride bırakmıştır (UNCTAD, 2012; 22).

2000 ile 2010 yılları arasındaki özelleşme ile Türkiye’ye özelleştirme yoluyla gelen DYY’lere bakılacak olursa toplamda 7.114 tane oldukları ancak 2010 yılında hiç özelleşme ile Türkiye’de gelen ÇUŞ bulunmadığı gözlenmektedir. Özelleşmeyle Türkiye’ye gelen en fazla DYY, 2001 yılında 2.369 (milyar dolar) rakamıyla olmuştur. (Hazine Müsteşarlığı, 2011; 14).

IV. Türkiye’nin Çok Uluslu Şirketler İçin Potansiyel Değeri

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınma yolunda karşılaştıkları yapısal darboğazlar ve bunun hem nedeni hem sonucu olan sermaye birikimi yetersizliğinin üstesinden gelebilmelerinin en etkin yolu dış finansman kaynaklarıdır. Bunun için de uluslararası mali kurumların ve bankaların sundukları geleneksel dış finansmanlar veya doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası portföy yatırımları gibi özel kaynaklı alternatif dış kaynaklar önem arz etmektedir. Alternatif kaynakların avantajı, borç yükümlülüğü doğurmamalarıdır.

Yıllarca, Türkiye uluslararası doğrudan yatırımlarını çekmede düşük bir performansa sahip olmuştur. Özellikle bu alanda rakipleriyle karşılaştırıldığında doğrudan yabancı yatırım performansının ne denli düşük olduğu rakamlara açıkça yansımaktadır (Erçakar ve Karagöl, 2011; 18). Ancak, Türkiye üzerine olan beklentileri vurgulamak adına; Dünya Bankası'nın Orta ve Doğu Avrupa'da 1997'de ÇUŞ'lar üzerine yaptığı ankete bakılacak olursa; yabancı yatırımcılar, Türkiye'yle ilgili açıklanması zor ancak önerilenden daha pozitif düşüncülerini belirtmişlerdir (Loewendahl ve Ertugal, 2001; 1).

Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinin yetersiz kalmasındaki temel etken, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıktır. Alınan ekonomik kararların tam olarak uygulanamaması ve sık sık değişikliğe uğraması yabancı sermayenin önünü görmesine, uzun vadeli planlar yapmasına engel olmaktadır (Harmancı, 2004; 114). Geçmişteki ekonomik istikrarsızlık, ağır işleyen hukuk sistemi, diğer rakip Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine oranla işçilik maliyetlerinin yüksek olması, yüksek vergi yükünün bulunması ve izin, onay, lisans vb. edimimlerdeki bürokratik engeller Türkiye'nin zayıf yönlerini oluşturmaktadır (Bilgin vd., 2008; 136).

Bu handikaplarının yanı sıra Türkiye'nin yabancı yatırımları çekebilmesi için var olan güçlü yanlarına bakılacak olursa; ilk olarak büyük bir iç pazara sahip olduğu görülmektedir. 2011 Aralık ayı itibariyle, 74.724.269 milyon nüfusuyla Türkiye, dünyanın sayılı ekonomik pazarları arasındadır. Ayrıca, nüfusunun %50'ye yakın bölümünün genç olması tüketim potansiyelini artırmaktadır (TÜİK, 2012; 1). İkinci olarak Türkiye'nin coğrafi konumu yabancı yatırımlar için önem teşkil etmektedir. Eski kıtaların tam ortasında bulunan Türkiye, Batı Avrupa gibi gelişmiş, Doğu Avrupa, Rusya ve Ortadoğu gibi gelişmekte olan pazarlara yakındır. Ayrıca, petrol ve doğal gaz üreticileri olan Ortadoğu ve Batı Asya ülkeleriyle enerji açığı olan Avrupa ülkeleri arasındaki enerji koridorunun tam ortasında bulunmaktadır. Bu sebepten, özellikle enerji yatırımları için çok uygun bir konuma sahiptir. Üçüncü sırada büyüme oranı ve potansiyeli gelmektedir. Türkiye'de %9'lara kadar varan büyüme oranlarına ulaşılmıştır. Bu oranlar bölgedeki diğer gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye ekonomisinin ne kadar dinamik olduğunu göstermektedir. GSYİH'sı hala gelişmiş ülkelere kıyasla düşük seviyelerde olduğundan yüksek büyüme oranının daha uzun yıllar devam etmesi beklenebilir. Dördüncü olarak kalifiye iş gücü Türkiye'nin güçlü yanlarından bir diğerini teşkil etmektedir. TÜİK İstatistiklerle Gençlik 2011 raporuna göre 2010 yılı sonunda üniversite mezunu olan erkeklerin arasından genç erkeklerin (16-24 yaş arası) %55'i; üniversite mezunu olan kadınlar arasından genç kadınların ise %63'ü üniversite mezunudur. Üniversite mezunu ve yabancı dil bilen çalışan sayısı her geçen yıl daha da artmaktadır. Bu özelliklere sahip genç nüfusun büyük bir çoğunluğu Türkiye'deki yabancı firmalarda çalışmayı tercih etmektedir. Son olarak da devlet teşviklerinin yabancı yatırımlar için avantaj olduğu savunulabilir.

Türkiye, yabancı yatırımları ülkesine çekebilmek, adaletli ve güven veren bir ortamda ticaretin gerçekleşmesini sağlamak amaçlı birçok çalışmayı da yürütmektedir. Bu bağlamda atılan en önemli adımlardan birisi özellikle birçok ülkenin de üye olduğu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne (GATT'tan sonra ve 1 Ocak 1995 tarihinde kurulmuştur) 1995 yılında katılmak olmuştur. Aynı zamanda yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), uluslararası ticarete ulusal devletler tarafından sıkça kullanılan miktar kısıtlamalarını ve tarifelerin ortadan kaldırılmasını ve ulusal standartların ise uluslararası kabul gören standartlar ile uyumlaştırılmasını hedeflemektedir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010; 65).

Türkiye'deki DYY'leri arttırmak adına birçok çalışmada bulunan Hazine Müsteşarlığı, Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) Yönlendirme Komitesi'yle yaptığı çalışmalarla 19 Ocak, 10 Şubat ve 4 Mart 2011 tarihlerinde toplantılar yapmıştır. Bu doğrultuda Teknik Komiteler yatırım ortamını iyileştirmeyi hedefleyen 72 faaliyeti hayata geçirmeyi planlamaktadır. Bunun yanında, tecrübe paylaşım programı kapsamında 25-26 Mayıs 2011 tarihlerinde Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) üye ülkelerinden Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan, Pakistan temsilcileri ile Ankara'da bir seminer gerçekleştirilmiştir. Bugüne kadar 82 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması imzalanmış, bunlardan 73'ü yürürlüğe girmiştir. 2011 yılının ilk yarısında ise, Azerbaycan, Bangladeş, Kamerun, Kosova, Mali ve Tanzanya ile YKTK Anlaşmasına yönelik müzakereler gerçekleştirilmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2011; 14).

Türkiye yukarıdaki bazı handikaplarının yanı sıra "konumu" nedeniyle ÇUŞ'lara büyük bir potansiyel vadeden bir ülke durumundadır. Hem iç pazar büyüklüğü hem de birçok büyük pazarın "komşu"su niteliğinde oluşuyla entegratif büyük bir pazar niteliğindedir. Bu yönüyle son yıllarda yükselen miktarda yatırımları Türkiye'de görmekle birlikte rakamın orta vadede 2 katına kadar çıkması da beklenilebilir.

V. Sonuç

1990'ların başından itibaren DYY, özellikle UNCTAD gibi örgütler tarafından gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın motoru olarak kabul edilmiş ve bu kabul belli ölçülerde pratikte de doğrulanmıştır. Yatırım ortamlarını özellikle yabancı yatırımcıların ihtiyaçlarını da göz önünde tutarak düzenleyen birçok gelişmekte olan ülke, yılda 5-15 milyar dolar çekebilmiştir. Bunların başında yaklaşık 50 milyar dolarla Çin ve yaklaşık 30 milyar dolarla Brezilya en iyi örnekleri teşkil etmişlerdir. Türkiye pek çok sermaye ihraç eden ülke hükümetleri ve uluslararası yatırımcılar tarafından Çin'den sonra dünyada en fazla yatırım çekebilecek ikinci sıradaki gelişmekte olan ülke olarak kabul edilmektedir.

Doğrudan yatırımlar, bir ülkede istihdam ve büyümeye sağladığı katkının yanı sıra yan sanayilerin oluşmasına destek olmakta, o ülkeye teknoloji, know-how ile yönetim tecrübesi getirmekte ve dış pazarlara açılmayı

kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların kar transferlerinin eskisine kıyasla düşük seviyelere indiği de bilinmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin potansiyeli gereği ülkeye doğrudan yabancı yatırımları çekememesi, yalnızca finansal kaynak kaybına değil aynı zamanda sayılan tüm yararlılardan yoksun kalmasına neden olabilecektir. Böyle bir durumun şüphesiz Türkiye'nin küresel ekonomide rekabet gücünü oldukça aşındırıcı bir sonuç vermesi muhtemeldir.

Türkiye özellikle politik ve ekonomik risk ortamında, güven verici istikrarı stabil kıldığında, yabancı yatırımlarda oldukça büyük artışlar sağlama konusunda önemli avantajlara sahiptir. Latin Amerika ülkelerinin birçoğunun makroekonomik dengesinin kötü bir seyir izlemesine (ekonomik riske) rağmen politik risk faktörünü minimize ettiklerinden büyük yatırımlar çekebilmektedirler.

Günümüzde ÇUŞ'ların sayı itibarıyla çok yüksek sayılara ulaşması (yavru şirketleriyle yüz binler) ve ekonomik büyüklükleri küresel ekonomi için ne denli önemli olduklarını vurgulamaktadır. Bu yönleriyle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler için vazgeçilmez olmuşlardır. Türkiye'deki kamusal otorite ve kamuoyu da özellikle 1980'den günümüze bu bilinç doğrultusunda hareket etmektedirler. Bunun en açık göstergesi hem dünyadaki hem de Türkiye'deki yabancı yatırım girişlerindeki artıştır. 2011 sonu itibarıyla dünyada 1.5 trilyon dolar seviyesinde DYY gerçekleştirilirken, Türkiye'de de 15.7 milyar dolar düzeyinde (dünya toplamının yaklaşık %1'i) yabancı yatırım gerçekleşmiştir.

Dünyada ABD, Çin ve Belçika gibi ülkelerin en büyük yatırım çeken ilk üç ülke olduğu gözlemlenirken, Türkiye bu sıralamada 27. sırada yer bulmuştur. Şehir bazında incelendiğinde ise; İstanbul, Antalya ve Ankara ilk üç sırayı almaktadır. Birleşme ve satın alma yoluyla yapılan yatırımlarda dünya ölçeğinde bir artış gözlemlendiği gibi Türkiye'de de paralel bir durum mevcuttur. Türkiye'ye yapılan yatırımların tercih alanlarına bakıldığında ise; en fazla yatırımın mali aracı kuruluşların faaliyetlerine ardından sırasıyla elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı, kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı sektörüne yapıldığı görülmektedir.

Özelleştirme de yabancı sermayenin giriş kanallarından birini oluşturmaktadır. UNCTAD istatistiklerine göre 2010 yılında 650 özelleştirme yapılan ÇUŞ varken, Türkiye'de 2000-10 arası dönemde toplamda 7.114 ÇUŞ ile özelleştirme gerçekleştirilmiştir (2010'da Türkiye'de özelleştirme yoluyla yabancı yatırım girişi olmamıştır).

Bu gelişme ve rakamlara ulaşılmasında hiç şüphesiz yatırım ortamını iyileştirici çalışmaların rolü büyük olmuştur. Bunların başında; yapıcı mevzuat düzenlemeleri, ülkelerle imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları, DTÖ üyeliği, Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu'nun oluşturulması gibi çalışma ve çabalar gelmektedir.

Türkiye'nin almış olduğu tedbirlere rağmen geçmişteki ekonomik istikrarsızlık, ağır işleyen hukuk sistemi, diğer rakip Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine oranla işçilik maliyetlerinin yüksek olması, yüksek vergi yükünün bulunması ve izin, onay, lisans vb. edimilerindeki (sürmekte olan bazı) bürokratik engeller; Türkiye'nin zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin yabancı yatırımları çekebilmesi için var olan güçlü yanlarına bakılacak olursa; ilk olarak büyük bir iç pazara sahip olması, ikinci olarak Türkiye'nin coğrafi konumu, üçüncü olarak büyüme oranı ve potansiyeli, dördüncü olarak kalifiye iş gücü ve son olarak da devlet teşviklerinin yabancı yatırımlar için avantaj olduğu savunulabilir.

Sonuç olarak Türkiye, küresel ekonominin sonuçlarını diğer bütün gelişmekte olan ülkeler gibi yaşamakta ve çok uluslu şirketler kavramına da ekonomi üzerindeki tesirleriyle tanık olmaktadır. Dünya çapında gerçekleşen yabancı yatırımların bir kısmının Türkiye'de gerçekleşmesi; Türkiye'nin küresel ekonomideki yerini vurgulamakta ve yeni yatırımlarla eklemlediği Dünya ekonomisine de ülkenin güçlü yönleriyle pozitif etkiler katabileceği görülmektedir.

KAYNAKLAR

ALBASSAM, A. B. (2012), Money Talks: The Influence of Economic Crisis on Global Governance, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3(2), 117-127.

BAŞBAKANLIK YATIRIM DESTEK VE TANITIM AJANSI (2011), <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx>, Erişim: 05.12.2012.

BİLGİN, M. H., DANIŞ, H. ve DEMİR, E. (2008), *İhracat Yönelimli Yabancı Yatırım Ortamı: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Politika Önerileri*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2008-12, 1-162, İstanbul.

DANIELS, J., RADEBAUGH, L. ve SULLIVAN, D. (2010), *International Business, Environments and Operations*, Prentice Hall, London..

EKİNCİ, A. (2011), Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96, Eskişehir.

EKONOMİ BAKANLIĞI (2012a), *Türkiye'nin Taraf Olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları'nın İçeriği ve İşlevleri*, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/5882F276-A39E-7416-242D61582C0B0A10/YKTK_web.pdf, 1-4, Erişim: 05.11.2012.

EKONOMİ BAKANLIĞI (2012b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni Şubat*, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/6C97D742-9E8D-BC51-5694897A81B186EF/2011_12.pdf, 1-22. Erişim: 05.09.2012.

EKONOMİ BAKANLIĞI (2012c), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni Haziran*, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/97016C47-CF8E-BFF8-867BE7A1F8ADFF04/Haziran2012Web.pdf>, 1-22, Erişim: 06.12.2012.

ERÇAKAR, M. E. ve KARAGÖL, E. T. (2011), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar*, SETA Analiz, Yay No:33, Ankara.

ERÇEL, G. (2006), *Globalization and The Turkish Economy*, Vanderbilt University, 1-11, US.

ERKİLEK, A. (2003), A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey, *Transnational Corporations*, 12(3), 79-105.

GEDİKLİ, A. (2011), Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 96-146.

GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI, *Yürürlükte Bulunan Çifte Vergiyi Önleme Anlaşmaları*, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1055>, Erişim Ta: 23.06.2012.

HARMANCI, M. (2004), *Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü Ankara, 1-117.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2005), *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu*, Mart, Ankara.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2011), *2011 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu*, <http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Mustesarlik/Kurumsal%20Raporlar/Mali%20Durum%20ve%20Beklentiler%20Raporu/2011Y%C4%B1%C4%B1%20Kurumsal%20Mali%20Durum%20ve%20Beklentiler%20Raporu.pdf>, 1-28. Erişim: 05.12.2012.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2011), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2010 Yılı Raporu*, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/F9A364E9-D8D3-8566-45200DA8EEF72A9D/2010_Rapor.pdf, 1-88, Erişim: 05.12.2012.

HILLEMANN, C. F. (2003), UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights, *German Law Journal*, 4(10), 1065-1080.

KARLUK, R. (1983), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO Yayını, No: 13, İstanbul.

KINLEY, D. ve JOSEPH, S. (2002), Multinational Corporations and Human Rights, *Alternative Law Journal*, 27(1), 7-11.

LOEWENDAHL, H. ve ERTUGAL-LOEWENDAHL, E. (2001), *Turkey’s Performance In Attracting Foreign Direct Investment: Implications of Eu Enlargement*, European Network of Economic Policy Research Institutes, <http://www.ceps.eu/book/turkeys-performance-attracting-foreign-direct-investment-implications-enlargement>, 8, 1-48, Erişim: 05.12.2012.

MERKEZ BANKASI (2011), *Ödemeler Dengesi Raporu 2011-IV*, http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/ODRapor_20114.pdf, 1-46.

MILANOVIC, B. (2003), *Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know It*, Washington, 1-43.

KOVACI, N. (1982) *Türkiye’de Dış Ticaret ve Yabancı Sermaye Politikaları*, İstanbul: İ.T.O. Yayınları, İstanbul.

OSLAND, J. S. (2003), Broadening the Debate: The Pros and Cons of Globalization, *Journal of Management Inquiry*, 10(2), 137-54.

SAATÇIOĞLU, C. (2002), Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye, *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, 61, 18-23.

SARICA, S. (2008), ABD, AB ve Türkiye’nin Firma Birleşmelerine Yaklaşımı, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 51-82.

SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI (2010), *Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2011-2014*, http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/sanayi_stratejisi_belgesi_2011_2014.pdf, 1-226. Erişim: 05.18.2012.

TAGRAF, H. (2002), Küreselleşme Süreci Ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47.

TÜİK (2012), *Haber Bülteni*, 10736, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736>, 1. Erişim: 05.12.2012.

TÜİK (2012), *İstatistiklerle Gençlik 2011*, Ankara, 3676, 1-158.

UNCTAD (2009), *Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, World Investment Report*, http://unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf, 1-314. Erişim: 05.15.2012.

UNCTAD (2011), *Non-Equity Modes of International Production and Development, World Investment Report*, <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2011-Full-en.pdf>, 1-250. Erişim: 05.15.2012.

UNCTAD (2012), *Investment Country Profile; Turkey*, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2012d6_en.pdf, 1-26. Erişim: 05.12.2012.

YASED (2011), *Türkiye’nin Cari Açığı: Makro ve Mikro Açıldan Nedenleri ve Çözüm Önerileri*, http://www.yased.org.tr/webportal/English/insight_yased/Documents/YASED_Cari_Acik_Raporu_2012.pdf, 1-44. Erişim: 05.19.2012.

YASED (2012), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2011 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu*, http://www.yased.org.tr/webportal/English/insight_yased/Documents/YASED_UDY_Raporu_2011yilsonu_Subat2012.pdf, 1-7. Erişim: 05.24.2012.

ZEYTİNOĞLU, E. (1966), *Az Gelişmiş Memleketlerin Kalkınmasında Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Türkiye*, Aşkın Basımevi, İstanbul.